

NATURA I FILOSOFIA

DR. ANTONI PREVOSTI I MONCLÚS
(UB)

Començaré aquesta ponència referint-me a una experiència personal senzilla que ens pot introduir en una percepció molt actual sobre la natura. Quan algú inexpert com jo intenta gravar amb una gúbia, o traçar amb una punta pirogravadora unes lletres sobre un tros de fusta, es troba que l'eina no va per allí on voldria. La fusta amb les seves vetes ofereix una resistència i li imposa la seva llei pròpia. Resulta que la fusta no és un medi homogeni i purament receptiu; no és una «khora» platònica, en la qual un demiürg pot introduir al seu caprici qualsevol figura.

L'exemple de la fusta pot ser una metàfora de la natura, en el sentit en què l'home d'avui generalment la té present. A una escala més gran, tenim la gran apagada elèctrica de fa uns quants dies a Itàlia: un sol arbre cau sobre una línia d'alta tensió, i tot un país es queda a les fosques. El fet, penso, mereix una certa reflexió.

Podria ser la següent. L'home es troba habitant un món que no li és perfectament satisfactori o perfectament còmode. I com que se sent capaç de retocar-lo, de modificar-lo a la seva utilitat, ho fa, amb allò que anomenem tècnica i també en cert sentit «cultura material». En aquesta perspectiva, la natura apareix en oposició a l'art (*tekhné*) i a la cultura, i representa l'àmbit a dominar, però no dominat encara, o en la mesura que no és totalment dominat pel poder racional i tècnic de l'home. La natura apareix com un

cert residu i com una certa resistència a l'activitat tècnica humana.

Aquesta perspectiva no és l'única sobre la naturalesa, ni és, crec, la més original; però em sembla que avui dia ha esdevingut prevalent. D'una banda, la reconeixem en el paper eminent atorgat a la ciència natural i a la tècnica en la societat actual. També la preocupació ecològica se situa en aquest enfocament: de quina manera cal exercir el domini sobre la natura per tal que aquesta, amb les seves resistències o les seves reaccions, no es torni contra nosaltres. Un conegut aforisme ens recorda que aquest problema és bastant vell: «No convé matar la gallina dels ous d'or!»

Aquesta relació de l'home amb la natura, és constitutiva i definitiva, o reflecteix sols un estat transitori? És clar que aquesta relació de l'home amb la natura serà així mentre aquesta tingui encara secrets per a nosaltres: caldrà respectar aquests secrets i tenir-la en compte. Però si no tingués ja cap secret, la raó tècnica ho engoliria tot i «urbanitzaria tota la natura», convertint tot el món en una ciutat (la mena més gran de l'artefacte). Que els homes portem a dintre aquest projecte, dit sigui de passada, és ja enunciat en la Bíblia cristiana, si observem que la història de la humanitat comença en un jardí (segon capítol del *Gènesi*) i acaba en una ciutat (al final de l'*Apocalipsi*).

Però ara pensem: si la natura no tingués ja cap secret, aleshores potser també hauríem de dir que la filosofia no té res a dir sobre la natura? La natura seria totalment l'objecte de les ciències naturals. La filosofia què hi podria afegir? Ens acostem al tema propi de la ponència.

Notem primerament que l'ecologisme pot ser vist com el testimoni més actual en la defensa de la filosofia i la legitimitat d'un discurs filosòfic sobre la natura. No parlo de l'ecologisme superficial que no és més que mera prudència en l'aprofitament dels recursos naturals i el consum. La mesura i contenció en la tala de boscos, en la pesca, etc. pot

ser un problema dur i difícil en l'ordre polític, perquè cal lluitar contra interessos particularistes, però intel·lectualment és quasi una banalitat. L'exigència de tenir en compte totes les dades conegudes sobre els efectes i repercussions de les nostres realitzacions tècniques, de no actuar guiats per visions parcials, sia per mandra o per interessos, pertany a la simple racionalitat tècnica i no constitueix encara l'específic d'una actitud ecologista.

Penso que la preocupació ecològica té un pes important avui en un sentit que implica una certa –difusa, vaga generalment– concepció de la natura com a tal. Pensem en un fet comprovable, a nivell de carrer o d'entrevista periodística: després d'esmentar que una espècie es troba en perill d'extinció, no cal anar més enllà; hem arribat a aquell per *se notum* que no cal demostrar, o a l'endoxon sobre el que regna un acord comú. Mai no és qüestió si convé o no, si importa o no, que aquella espècie s'extingeixi.

Bé, això solament és un signe; cal ser més precisos. Penso que l'actitud pròpiament ecològica parteix de veure en la natura un sistema complex, en el qual les interaccions dels organismes amb el medi i entre ells –i aquí hi entra també l'home– constitueixen uns equilibris fràgils alhora que molt importants. Sens dubte es tracta d'una adaptació de la noció biològica d'ecosistema, pròpia de l'ecologia. Ara bé, més enllà de la ciència de l'ecologia, l'actitud ecològica comporta una actitud de respecte envers aquells equilibris i els elements que els sostenen, sia per la seva fragilitat, sia per la seva importància.

Aquest respecte certament es pot interpretar com a simple temor degut a la ignorància i pur càlcul utilitarista de les nostres conveniències. En general, però, el respecte implica alguna cosa més, com ara la percepció d'un cert valor propi i intrínsec en els éssers de la natura¹. Com a mínim, suposa

1. És el cas dels autors que parlen de «drets» dels animals o d'altres éssers naturals. Encara que en rigor aquesta pretensió em sembla

el reconeixement en la natura de quelcom molt important per a nosaltres, en quant en depenem i no ens ho podem proporcionar nosaltres mateixos. La mateixa idea de «recursos naturals» conté la noció de la nostra dependència respecte a alguna cosa que no ens podem donar ni fabricar nosaltres mateixos. Amb tot això, l'actitud ecològica representa també un toc d'alerta a no pensar la natura aïlladament, tant en relació amb nosaltres com en els seus membres i elements. Hi ha una clara exigència envers una consideració holística de la natura i, per això, segurament també en favor de tipus de causalitat no homogenis amb la causalitat «mecànica» i material. Les nocions d'ordre i de forma semblen voler recuperar papers dominants en aquesta línia.

La conveniència d'una reflexió filosòfica renovada sobre la natura apareix força justificada amb tot això. Ara, però, vull deixar aquí aquesta consideració sobre l'ecologisme, perquè hi ha més aspectes d'interès que voldria abordar. Ja he dit al principi que sobre la natura existeixen diverses perspectives i que la que m'ha servit per a encetar la ponència no és la principal. No seria correcte prosseguir sense abans aclarir mínimament la qüestió d'aquesta diversitat.

Ja Aristòtil deia que *physis* es diu en diversos sentits (*Metafísica V*, cap. 4). Però la seva no pot ser la distinció bàsica per a nosaltres. Hi ha un sentit en què el mateix Aristòtil algunes vegades usa la paraula *physis*, i en canvi no el recull explícitament, que no respon a cap de les seves definicions, i que ha esdevingut per a nosaltres el sentit més immediat i habitual. És el sentit col·lectiu de «natura» com a conjunt de coses, com a àmbit de la realitat, en oposició a la natura com a principi, que està en les coses i les configura o governa. Bonitz recull en el seu *Index aristotelicus* aquesta

injustificada, cal reconèixer-li que posa de manifest el seu valor intrínsec com a ens, amb anterioritat a la consideració instrumental que els homes en puguem fer.

accepció emprada però mai definida per l'Estagirita, i la designa així: «*physis, rerum universitas*»².

En canvi, els sentits que Aristòtil enumera i defineix a la *Metafísica* són:

- 1) la generació de les coses que creixen;
- 2) allò primer i immanent a partir d'on creix allò que creix;
- 3) el principi primer del moviment, intrínsec en l'ens mòbil (= l'ens natural);
- 4) la matèria;
- 5) la substància (*ousia*) dels ens naturals; això vol dir la forma;
- 6) tota substància s'anomena natura, per extensió del sentit anterior.

De tots aquests sentits, Aristòtil diu que el primari és el cinquè: natura com a substància de les coses que tenen el principi del moviment en elles mateixes com a tals. Això no entra en col·lisió amb el que llegim en la seva Física II, cap. 1, on la *physis* queda únicament definida així: «un principi i causa de moviment i repòs en allò en què resideix primerament per si i no per accident». En efecte, Aristòtil afegeix que aquest principi intern de moviment pot ser la matèria i també, en un altre sentit, pot ser la forma. I és, finalment, la forma allò que amb més propietat s'anomena natura. Però cal notar que és la forma en quant principi de moviment. Per això, per a Aristòtil, quan usa el mot *physis* per a designar un àmbit de l'ens, es tracta de l'àmbit del canvi, de les coses que es mouen, es transformen, s'engendren i es destrueixen.

2. Els llocs que enumera Bonitz sota aquesta accepció no són tots indiscutibles, però alguns exemples nítids d'aquest ús podrien ser: *Metafísica* I, 3, 984a31, quan Aristòtil escriu que alguns filòsofs ensenyaven que l'u és immòbil «i també **lota** la naturalesa»; o el cap. 6 del mateix llibre, 987b2, on diu que Sòcrates no es va ocupar «de la naturalesa **lota**»; o *Met.* IV, 3, 1005a33, on diu que els físics creien ser els únics que tractaven «sobre la naturalesa **lota**» (*perí tes hóles physeōs*) i sobre l'ens.

Aquestes definicions aristotèliques són prou conegudes, però penso que cal detenir-s'hi uns moments per tal de no quedar-nos en la superfície dels mots i copsar la implicació profunda que porten. En la idea d'un principi intrínsec del canvi hi ha quelcom més que la noció d'una tendència a canviar o a obrar. En primer lloc, Aristòtil estableix amb això l'enllaç indestriable, la mútua pertinença de l'ésser i de l'esdevenir de les coses. L'ésser s'obté a través del canvi. Hi ha «accés a l'ésser»: l'esdevenir --com hi ha pèrdua de l'ésser--; però, alhora, el canvi és regit per l'ésser i es dona en dependència d'allò que cada cosa és. L'ocell vola, el peix neda, la llebre corre: cada animal es mou i es capté en funció d'allò que és.

La paraula «naturalesa» és, encara per a nosaltres, sinònim d'essència d'una cosa; però és l'essència en quant referida als processos i operacions, és l'essència en quant pensada cinèticament, dinàmicament.

És per tot això que la paraula *physis* significa l'enllaç entre els tres moments, present, passat i esdevenidor; és a dir, entre el que la cosa és, el seu origen i el seu destí.

Jo penso que Aristòtil culmina en cert sentit amb la seva definició de *physis* el que aquest mot volia dir, ja abans que ell, en els pre-socràtics i en Plató. Amb tot, una consideració atenta d'aquests pensadors més antics posa a la llum aspectes molt interessants que en Aristòtil no són prou visibles. Per raons de brevetat, al·ludiré només als més rellevants d'aquests aspectes:

En els pre-socràtics la *physis* no és el conjunt de les coses. Generalment és la *physis* d'una cosa i, en definitiva, ve a significar la manera de ser d'aquesta: el com i el què és, amb les seves virtuts, propietats, activitats.

Per això moltes vegades la *physis* es allò que es mostra, que es dona a conèixer de quelcom. Sovint implica encara un altre element molt important: té un caràcter de regla. A vegades com una regla del coneixement o de saviesa, altres

vegades és directament una regla de l'obrar. La *physis* de cada cosa determina les seves activitats i és d'acord amb la *physis* com les coses s'han de fer. Un exemple: Heràclit, en el fragment 112, afirma que la saviesa comporta «obrar segons natura». Tots aquests aspectes de la *physis* els podem reconèixer en el primer text de la literatura grega simplement on apareix el mot, el cant X de l'*Odissea*, on la *physis* és la *physis* d'una herba, que es mostra a Ulisses per tal que aquest sigui capaç de reconèixer-la i en sàpiga fer un ús profitós.

En consonància amb l'anterior, la *physis* designa també a vegades la capacitat, el talent propi de cadascú. Això també ve a ser un principi i regla interns d'activitat. Finalment, *physis* és la constitució primitiva de les coses. Demòcrit, en el fragment 278, diu:

«Als homes els sembla que és cosa necessària de tenir fills, per naturalesa i una constitució primitiva». Aristòtil, il·lustrant la seva cinquena definició de *physis* com a substància, a títol d'exemple esmenta «els qui diuen que la natura és la composició primera»³. Semblantment Plató, a les Lleis X⁴, on diu que els homes impròpiament anomenen natura els elements –aigua, foc, etc.–, afegeix que l'ànima és «més per natura» que aquests, per tal com és nascuda en primer lloc. En aquest sentit, per tant, natura és la gènesi primera i originària, «la gènesi de les coses primeres».

Per tal d'avançar ja ràpidament cap als nostres temps, en la llarga cadena de transmissió que porta el concepte grec de natura fins a la modernitat, només em deturaré un instant a assenyalar el moment en què sant Tomàs d'Aquino, prenent peu en l'analogia entre naturalesa i art (*tekhné*) que l'Estagirita estableix, comenta que entre natura i art no hi ha altra diferència que el fet que la natura és un principi intrínsec

3. *Met.* V. 4. 1014b 36s.

4. 892c.

i l'art és un principi extrínsec. En base a això, i en la perspectiva creacionista, pot afegir a la noció aristotèlica la idea que la natura «no és res més que la raó d'una certa art, a saber, la divina, posada en les coses», per la qual les coses mateixes es mouen vers un fi determinat⁵. Aquesta noció de la natura com a «ars divina indita rebus» no es pot confondre amb la noció moderna de la natura com a «artefacte», «producte de l'art divina»; tanmateix, ens ofereix un bon indicatiu per a la genealogia d'aquesta concepció. Penso concretament en la natura del mecanicisme, que és la que tot seguit hem de considerar i que proporciona un marcat contrast amb la noció grega que acabem de veure. Com és obvi, aquí només podré fer esment d'uns autors més representatius.

Començant per Descartes, hi trobem diverses definicions de natura, entre les quals tres principalment es refereixen al tema que ens interessa. En la sisena de les *Meditacions metafísiques*⁶, on Descartes s'estén en l'ús d'aquest concepte, parteix d'una distinció bàsica entre la natura en general i la natura en particular. La semblança aparent d'aquesta distinció amb la distinció primària que nosaltres fem entre el sentit col·lectiu i el sentit de natura com a principi intern d'una cosa, queda desdibuixada quan intentem fer una comparació més precisa. Per «naturalesa» en general, diu Descartes que entén o bé Déu mateix, o bé «la coordinació de les coses creades establerta per Déu». En canvi, per «la meua natura en particular», afegeix, no entén altra cosa que «la complexió de totes les coses que m'han estat donades per Déu». És interessant de notar com els termes «coordinació» i «complexió» que apareixen en aquestes definicions es troben interpretativament amplificats en la traducció francesa aprovada pel mateix autor. La definició de natura en general queda així: «l'ordre i la disposició que

5. *In Phys.* II, lcc. 14.

6. A.T. VII, 80.

Déu ha establert en les coses creades», mentre que «quan dic la meua natura, en particular –segueix el text–, no entenc altra cosa que la complexió o la reunió de totes les coses que Déu m'ha donat»⁷. Curiosament, acaba tenint més sentit col·lectiu, de mera agrupació o conjunt, aquesta accepció particular que no pas l'accepció de caire general.

Hem de deixar de banda l'accepció en què «natura» per a Descartes significa «Déu»⁸, per tal de fixar-nos en els casos en què es refereix a l'àmbit creat i corporal. En tal cas, la natura en general no és el conjunt de les coses creades, sinó una relació i un ordre entre elles establert per Déu. Podem endevinar que, per a Descartes, aquest ordre s'expressa precisament en les lleis, no sols en les lleis que regeixen el moviment dels cossos, sinó també en les del pensament propi dels esperits.

Pel que fa a la natura particular, que és una «natura de» quelcom particular, a la manera característica dels autors grecs, destaca el fet que Descartes no la pensa en relació amb la diversitat de les espècies naturals, sinó tan sols per a ell mateix («la meua natura»). A tot estirar, podem entendre que aquesta definició val també per als altres éssers humans. Aquesta natura en sentit particular, encara que sota l'esmentada restricció, pot ser enfocada com una interpretació creacionista del concepte grec de «constitució primitiva». Però Descartes no la determina com un principi cinètic, sinó com a mera complexió d'una pluralitat d'elements posats per l'artífex. Aquí és interessant de notar aquest concepte del que «ens és donat», com a constitutiu de la nostra noció de naturalesa.

7. A.T. IX-1, 64.

8. Tanmateix, notem que la referència de la natura a Déu és essencial en el context de la 6ª meditació, ja que Descartes hi tracta d'avaluar la natura com a font de coneixement, ultra la raó. La natura apareix com a «mestra» ordinàriament fiable precisament en gràcia al seu autor diví.

Ara observem que en la primera d'aquestes definicions de natura, la d'àmbit general, s'hi inclouen no sols els cossos, sinó també les ànimes, ja que Descartes la refereix sense més precisions a «les coses creades». Quelcom semblant succeeix amb la segona, la particular, que, com ell mateix precisa, molt especialment comprèn el cos i l'ànima⁹. Per a trobar una definició en la qual «natura» designi només l'àmbit dels cossos, hem d'anar a una altra obra.

La tercera definició, doncs, la trobem en el *Tractat sobre el món*¹⁰. Diu Descartes, en aquest escrit, que usa la paraula «natura» per a significar la matèria mateixa, en quant la considera amb totes les seves qualitats compreses totes alhora, i amb la condició que Déu la conserva tal com l'ha creada.

Recordem que per a Descartes la matèria no és altra cosa que el cos, és a dir, una substància l'essència tota de la qual és purament l'extensió. A aquesta extensió, que té com a característica bàsica una divisibilitat indefinida, només s'hi afegeix, per obra divina, el moviment local, que és la causa de tota divisió, de totes les figures i, en fi, de totes les diferències que en la matèria es puguin trobar. Les regles que determinen els moviments de les parts de la matèria, en quant fundades en la immutabilitat divina, constitueixen el que Descartes anomena «lleis de la natura». Per tant, en dir que per a ell el concepte de natura significa la matèria consi-

9. Havent-la definida primer com «la complexió de totes les coses que Déu m'ha donat», Descartes afegeix poc després que, en dir «la naturalesa m'ensenya alguna cosa», pren «naturesa» en un sentit més estricte, que és: «les coses que Déu m'ha donat en quant són compostes de la ment i el cos» (A.T. VII, 82). La disposició o reunió efectuada per Déu en mi, consisteix en la correspondència decretada pel Creador entre determinats moviments corporals i determinats pensaments en l'ànima, és a dir, entre les afeccions d'una substància i les de l'altra. De fet, definint així la natura, Descartes pensa sobretot en les sensacions.

10. *Tractat sobre el món*, cap. VII, A.T. XI, 36-37.

derada amb totes les seves qualitats i amb la condició de la conservació divina, això equival a dir: amb les seves lleis, que són les lleis de la mecànica, les lleis del moviment. Heus ací, per fi, el nucli de la concepció mecanicista de la natura.

Un exponent conspicu d'aquesta concepció és Robert Boyle, de qui citarem un text de 1672, molt precís: «La naturalesa és l'agregat de cossos que constitueixen el món; estructurat com està, considerat com un principi en virtut del qual actuen i pateixen d'acord amb les lleis del moviment que l'Autor de les coses ha prescrit.» Poc més avall completa la idea expressant el que anomena natura en general com «el mecanisme còsmic, això és, amb la inclusió de totes les afeccions mecàniques (figura, grandària, moviment) que pertanyen a la matèria del gran sistema universal»¹¹.

En aquesta línia, Kant serà, al meu entendre, un dels autors més lúcids, avançant un pas més cap a la nostra visió actual. Allò que bàsicament i ordinàriament vol dir per a ell el terme «natura» és el conjunt dels fenòmens, el conjunt dels objectes dels sentits, o també: l'àmbit de l'experiència possible. Però Kant afegeix a aquesta delimitació material una formalitat decisiva: diu que el conjunt dels objectes de l'experiència s'anomena natura en quant els considerem enllaçats d'una forma regular i intel·ligible, per la legalitat present en els fenòmens¹².

Kant hi afegeix alguns apunts interessants. D'una banda, fa la distinció cabdal entre la natura en sentit adjectiu i en sentit substantiu. En el primer sentit, la natura designa la connexió de les determinacions d'una cosa segons un principi intern de causalitat. És així com hom parla de la «naturesa de la matèria líquida, del foc», etc. En sentit substantiu, en

11. *The Works of the Honourable Robert Boyle*, vol. V, p. 177; citat per Edwin Arthur BURTT, *Los fundamentos metafísicos de la ciencia moderna*, p. 193.

12. V. .p. e.. *KrV*, B 165, 263, 447, o també *Prolegòmens*, 2ª part. §§ 16 i 17.

canvi, significa «el conjunt dels fenòmens, en la mesura que, gràcies a un principi intern de causalitat, es troben en completa connexió». En aquest cas, aclareix, estem pensant en un tot subsistent.

Aquesta distinció es troba com una nota a peu de pàgina en relació amb una altra distinció que també ens interessa, la distinció entre «món» i «natura», que hom acostuma a confondre. Diu Kant que per «món» cal entendre el tot matemàtic de tots els fenòmens i la totalitat de llur síntesi. Mentre que «natura» denomina aquest mateix món, però «en tant que és considerat com un tot dinàmic, i que hom no mira a l'agregació en l'espai o el temps per a produir-lo com a magnitud, sinó a la unitat en l'existència dels fenòmens»¹³.

Amb aquestes determinacions veiem que, en relació amb el mecanicisme previ, la concepció kantiana de la natura comporta novetats importants. La primera és que la natura, tot i que continua essent pensada com una màquina, ja no ho és com a artefacte diví: l'esment de Déu ha desaparegut de la seva definició. A això cal afegir-hi que el mecanicisme kantianisme és en un cert sentit més mesurat que el de Descartes, en quant restringeix als éssers inanimats l'aplicació neta del principi d'explicació mecanicista, mentre afirma que pel que fa als éssers orgànics sempre restarà quelcom inexplicable mecànicament. Una altra diferència capital és que en Kant la màquina natural ja no és concebuda en un pla real, sinó en un pla objectiu. És en la línia d'aquest canvi de perspectiva fonamental que avui, tan sovint, la natura no vol dir altra cosa que «allò que estudien les ciències físico-matemàtiques»¹⁴.

Ara bé, les preguntes filosòfiques sobre la natura persisteixen. Des de la consideració de les nocions de Kant,

13. *KrV*, B 446-447.

14. La posició kantiana prepara el camí del positivisme, però ella mateixa no és positivista, ja que afirma una part pura de la ciència de la natura, que és filosòfica en sentit estricte.

per exemple, pot formular-se una pregunta sobre la relació o l'enllaç existent entre els dos sentits de natura com a conjunt i com a principi. Disposem d'uns quants altres noms per a designar el conjunt de les coses: «món», «univers», «cosmos», «la creació», «el tot», etc. Si l'anomenem «natura», això què vol dir? Quina idea s'amaga en el fet que usem el mateix nom que designa l'essència de les coses, el principi intern d'on brolla llur activitat, la constitució primitiva? Hom percep que en la denominació de «natura» resta vigent una al·lusió fonamental a la noció d'un principi intrínsec que enllaça i regeix els processos i les interaccions de les coses. Kant l'entén com la legalitat causal, l'enllaç necessari dels fenòmens en l'experiència. Però, n'hi ha prou amb aquesta «legalitat»? La noció de llei lligada a la concepció mecanicista de la natura no va més enllà de contemplar la successió dels fenòmens; la relació del canvi amb l'ésser de les coses no hi és recobrada.

Una altra qüestió es desprèn de la desaparició de les diferències essencials entre naturalesa i màquina, efectuada pel mecanicisme modern. La pregunta, en perspectiva kantiana, es podria formular així: és realment factible identificar simplement l'àmbit de l'experiència possible amb l'àmbit del domini possible? Però també és legítim formular-la en aquests altres termes més directes: té sentit anomenar «natura» una màquina? No convindria cercar a fons a què al·ludeix «natura», que no es troba en la mera màquina? Les diferències entre el caràcter extrínsec de les causes en la màquina, i el caràcter intrínsec de la natura; entre l'aprofitament de les propietats dels elements en la màquina i la possessió original i *per se* de l'activitat i les propietats en la natura; entre el resultat accidental i accessori, i la *constitució primitiva*, etc., constitueixen motius de recerca intel·lectual profunda i necessària. Just per aquest contrast amb la tècnica, en la idea de natura els homes hi veiem també els nostres propis límits. En la natura, com allò anterior a nosaltres,

reconeixem que no som principis absoluts, que la llibertat no és total, que no som déus.

Tornem a centrar-nos, doncs, en la pregunta cabdal: filosofia i natura. La meva conclusió serà, senzillament, que, de la mateixa manera que la natura ha estat des dels orígens grecs de la filosofia un dels seus temes principals, ara no pot deixar de ser així si la filosofia no ha de deixar de ser el que és. No solament li escau de pensar la natura; considero que li és del tot indispensable.

Sobre què és la filosofia, no hi puc entrar, per raons òbvies de limitació temporal, tot i que una justificació adequada de la tesi naturalment ho requeriria. Em limitaré a esbossar tres raons que resumeixen l'essencial.

1. Hom pot adonar-se que l'estudi de la natura que fan les ciències matemàtiques i experimentals no satisfà totes les nostres aspiracions i resta insuficient.

No es tracta de llacunes, no són mancances provisionals, que un dia la mateixa ciència hauria de suplir. Les qüestions de fonamentació del saber científic, les que afecten la interpretació de les teories científiques, els seus conceptes bàsics i les seves conseqüències, les preguntes sobre les regions marginals o més enllà dels límits de la ciència, en quant no són resolubles amb l'estricta mètode científic, mostren un camp propi de la filosofia, si no han de ser deixades a l'arbitrarietat de les opinions sense fonament o de les intuïcions irracionals.

És cert que l'aparença predominant va en sentit contrari. És veritat, per això, que podem parlar d'un aparent eclipsi de la filosofia de la natura. Al III Col·loqui de Vic, en la seva lliçó d'obertura, Ramon Valls deia: «De la Filosofia de la natura ningú no en parla, suplantada com ha estat per les ciències» (1998). Això és cert, però amaga un fet igualment cert: hom no en parla, però en fa.

La insuficiència de la ciència de què parlem no es troba molt reconeguda explícitament, però hi ha molts indicis que

proven que és percebuda. Un fet a considerar, del qual es poden treure interessants conclusions, és la defensa d'una nova manera de fer filosofia de la natura que surt ni més ni menys que dels cercles neopositivistes de la primera meitat del segle xx. Recentment s'ha publicat una traducció castellana d'un text titulat *Filosofía de la naturaleza* de Moritz Schlick¹⁵. Aquest autor, com també de forma semblant Hans Reichenbach¹⁶ i altres, propugna una nova filosofia de la natura que és eminentment filosofia de la ciència. Es pot discutir radicalment el seu enfocament, però el que fan no és epistemologia, en el sentit d'una teoria del mètode científic o una justificació dels fonaments d'aquesta forma del saber. Bona part del que fan i el que diuen que cal fer és precisament filosofia de la natura.

2. Pertany a la natura mateixa de la filosofia una exigència de pensar la naturalesa, perquè cap àmbit de la realitat no li és estrany. La filosofia vol considerar el tot, la totalitat de l'ens, i no un àmbit parcial d'aquest. Una filosofia ignorant de la natura restaria no sols mutilada, sinó àdhuc desacreditada respecte del coneixement que pretendria tenir sobre altres camps de la realitat.

3. La tasca que ens pot semblar més pròpia i inalienable de la filosofia, la de comprendre'ns a nosaltres mateixos, exigeix que la filosofia pensi la natura.

La més òbvia de les observacions que podem adduir en aquest sentit és que l'home forma part de la natura, però cal afegir immediatament també que la natura és present en l'ésser de l'home.

15. SCHLICK, M., *Filosofía de la naturaleza*, Madrid: Encuentro, 2002. La primera edició, pòstuma, és de 1949. L'original, mecanoscrit, era la base dels últims cursos que Schlick donà abans de la seva mort, sobre aquesta temàtica. Però també en vida havia publicat amb el títol *Naturphilosophie* un capítol de 97 pàgines en el *Lehrbuch der Philosophie II*, M. Dessoir (ed.), Berlín 1925.

16. «Fines y métodos de la filosofía de la naturaleza moderna», en *Moderna filosofía de la ciencia*, Madrid: Tecnos, 1965.

És per això que concloc la ponència amb aquest afirmació, que resumeix tot el que volia dir: ens interessa entendre la natura, no tant per a dominar-la al nostre servei, sinó per a entendre'ns a nosaltres mateixos. Per tant, si la comprensió de la natura quedés totalment deixada en exclusiva a les ciències naturals, això voldria dir que la filosofia hauria abandonat la seva vocació d'entendre veritablement l'home.

Dr. Dídac Ramírez, Dr. Antoni Prevosti i Dr. Ignasi Roviró

COL·LOQUI

Antoni Bosch: El problema de la *physis* és d'una complexitat enorme. Després, quan llegeixi la meua comunicació, contestaré alguna de les coses que has dit, fent un comentari del fragment d'Heràclit que diu que «a la natura li complau d'amagar-se». De moment voldria recomanar, sobre aquesta qüestió, dos llibres i fer una petita observació. Els llibres són el de Gerard Nadaf *El concepte de la naturalesa grega* (un llibre que té unes 198 pàgines i val unes 20.000 ptes!) i el que és a punt de publicar Pierre Hadot. De moment només vull fer notar que en els estoics, autors que tenen en Heràclit una de les seves fonts, la natura és al mateix temps *el tot* i *la raó universal* que governa sobre totes les coses –ho trobem en Epíctet i Marc Aureli.

Francesc Pereña: En ares de la brevetat seré lacònic. Has dit que hi ha una ciència de la natura i que hi hauria d'haver una filosofia de la natura. Què podria ser una filosofia de la natura, i quin sentit tindria en relació a la ciència de la natura? Caldria prèviament saber què són les ciències de la natura. Si, com dius, les ciències presenten la natura i l'home com una màquina, la filosofia de la natura què és: una alternativa a la ciència o bé un altre tipus d'experiència o d'obertura al fenomen natural? Si es tractés d'això segon, no seria una ontologia alternativa sinó un discurs ontològic complementari. Com, doncs, es concreta aquesta filosofia de la natura que proposes?

Antoni Prevosti: Respondre bé aquesta qüestió seria una cosa llarga. Diré només això: sí que crec que cal una ontologia alternativa. Has dit que caldria prèviament saber què són les ciències de la natura. Hi estic d'acord. El que penso és que ciència i filosofia poden col·laborar. Però per a mostrar-ho cal aclarir què són les ciències de la naturalesa, és a dir, quina mena d'ontologia pressuposen. Un dels motius pels quals crec que cal encara una filosofia de la naturalesa és que cal una ontologia alternativa que aclareixi què significa el mètode científic respecte del seu objecte. El mètode no és neutre: el mètode científic defineix el seu objecte i, per tant, el fa ser d'una certa manera. I-li ha, doncs, sempre, una ontologia de partida: tota la ciència està tancada dins els límits de

la matemàtica. Pensar *filosòficament* la natura implica aquesta presa de posició respecte de la ciència. De fet, la filosofia ens ha de donar la visió de conjunt. Ho diré amb un exemple: si preguntem què és l'home com un dels éssers de la natura, la ciència ens en donarà només un aspecte. Puc precisar més la meua posició, aleshores, amb aquesta fórmula. Ciència i filosofia de la natura estan encapsulades: una és el nucli, l'altra la càpsula. No es tracta, doncs, ben mirat, de dues ontologies, sinó d'una sola ontologia, establerta o aclarida per la filosofia de la naturalesa –el nucli–entorn de la qual es despleguen les ciències –les càpsules.

Salvi Turró: Sobre la distinció que has fet entre diferents menes de racionalitat en relació a la natura en èpoques diferents, només una consideració. Potser entre el text que has citat de l'*Odissea*, en què Ulisses ha de saber el punt d'ebullició d'una planta perquè sigui medicinal, o la concepció de la naturalesa com a màquina, o la proposta actual de models cibernètics per a pensar la cèl·lula, potser –dic– no hi ha tanta diferència. El model de pensament és el mateix. El problema és aquest: com podem pensar la natura si la pensem nosaltres? Certament, com has dit, la podem pensar com a resistència: la fusta, la *hyle*, és el que s'escapa del nostre abast. I això, dius, no és la *khóra* platònica. Però cal advertir que la pirita cristal·litza en cubs perfectes i que la lira sona obeint a unes proporcions exactes: la natura *també* es deixa pensar com a raó matemàtica. Hi ha, doncs, pel cap baix dos models diferents per a pensar la natura. Si filem més prim, en podem establir tres.

Tenim, primer, el *sertècnic*, com allò que coincideix amb l'intel·lecte: el punt d'ebullició en què s'ha de preparar una herba perquè tingui poders medicinals, la màquina de l'univers, l'organisme cibernètic. I tenim, segon, no un sinó dos models de la natura com a resistència. El model de la *resistència de facto*, en virtut del qual reconeixem que hi ha una part de la realitat que encara no hem sotmès, i que concep, doncs, la resistència com el residu que encara queda de l'esforç racional per sotmetre la realitat. I el model de la *resistència de iure*, segons el qual hi ha alguna cosa que *sempre* s'escapa, i que aleshores concep la natura com a força o origen –l'*Abgrund* de Schelling, posem per cas.

Fora d'aquests tres models, n'hi ha més? A mi el que em sembla és, com deia al començament, que potser la racionalitat que trobem en

la consideració de la planta de l'*Odissea*, en la concepció de l'univers com a màquina i en la proposta de models cibernètics per a pensar la realitat física és la mateixa: es tracta en tots tres casos d'establir un moment de l'ordre (*kósmos*) del que jo sé.

Antoni Prevosti: En termes generals, d'acord. Però no estic d'acord amb la forma d'oposició com has presentat certes nocions. Jo he començat parlant de la natura com a resistència, però també he dit que això no és el més interessant filosòficament. Dius que poden ser *la mateixa* perspectiva sobre la natura. En quant l'herba que en l'*Odissea* X, 303 apareix com a utilitat, el que dius és cert; però si ho pensem des de la naturalesa com a principi, ja no ho és. La raó de l'*Odissea* no és la raó tècnica.

La noció de naturalesa que jo posaria al centre és aquesta: la connexió entre ésser i esdevenir, que permet de pensar el canvi, el que puc fer i el que haig de fer, etc. La relació entre ésser i esdevenir constitueix la línia on jo veig la noció de naturalesa d'interès filosòfic.